

Bir Müftünün Hâtıraları:

TARİHÇE-İ VAK'A-İ ZAĞRA

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN*

93 Harbi, Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir felâket olmuştur. Bu harbin neticesinde İmparatorluk, çok ağır şartları kabul etmek zorunda kalmış, Rumeli'nin büyük bir kısmı elimizden çıkmıştır. Bu yüzden Rumeli'den İstanbul'a akın akın göçler yaşanmıştır. Bütün bu olaylara bizzat tanıklık etmiş bir müftünün hâtıraları, günümüz insanlarına da ışık tutacak bilgi ve tecrübeleri içermektedir. Bu, Zağra Müftüsü Hüseyin Râci Efendi'dir ve eseri de **Tarihçe-i Vak'a-i Zağra**¹ adını taşımaktadır.

Hemen belirtelim ki Hüseyin Râci Efendi hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Kitabı yeni harflerle basıma hazırlayan Ertuğrul Düzdağ da bundan şikâyetçidir². Bunun başlıca sebebi, yazarın başka eserinin olup olmadığının bilinmemesidir. **Tarihçe-i Vak'a-i Zağra**'dan ilkin Recaiâde Mahmut

* S.Ü Fen - Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Hüseyin Râci Efendi, **Tarihçe-i Vak'a-i Zağra**, İstanbul 1326(1910). Eser, Ertuğrul Düzdağ tarafından yayıma hazırlanmıştır ve Tercüman 1001 Temel Eser serisi içinde neşredilmiştir. Kitabın yeni harflerle basım tarihi maalesef belirtilmemiştir.

² Hüseyin Râci Efendi, Eski Zağra'da yerleşmiş bir ailenin evlâdır. Burada evi ve fırını vardır. Orada müftülük ve rüştiye mektebinde öğretmenlik yapmıştır.

Ekrem, **_Talim-i Edebiyatı'nda**³ bahsetmiş, onu Yahya Kemal izlemiştir⁴. Eser; 1877'de Rusların, o zaman Tuna vilâyetimiz olan Bulgaristan'a saldırıp, Zağra'ya kadar ilerleyerek yaptıklarını anlatır. Özellikle yerli Bulgarların nasıl zâlim ve acımasız davrandıklarını gözler önüne serer.

Şimdi eserin bazı hususiyetlerini kısaca zikrederim:

1 - 93 Harbi sırasında Rumeli Müslümanlarının çektiği acılara bizzat tanklık eden Zağra Müftüsü Hüseyin Râci Efendi, ailesiyle birlikte 1877 Ağustosunda İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır. İstanbul'a geldikten sonra müellif başından geçenleri, gözlem ve hâtıralarını eşe dosta anlatmış, biraz da onların teşvikiyle eserini meydana getirmiştir. Kitabını bastırmak için Maarif vekâletinden izin almaya uğraşırken, Plevne'nin düştüğü haberini duymuş ve bu işi ileri bir tarihe ertelemiştir. Bu arada eserini yeniden gözden geçirmek imkânını bulmuş, bazı ekleme ve düzeltmeler yapmıştır. O sıralarda Abdi Paşa'nın Divan-ı Harb'e verdiği lâyiha eline geçmiş; ondan yararlanmış, ayrıca "bu muharebeyi çok iyi bilen, doğru sözlü bir kumandanımız da eseri okuyarak rastladığı yanlışları tashih ve noksanları tamamlaması" için ona bilgi nakletmiş, böylece kitabındaki eksiklikleri olabildiğince gidermiş, gerçeğin ortaya çıkmasına çalışmıştır. Yine müellifin ifadesine göre " yazılan parçalar henüz müsvedde halinde iken bile, gerek istinsah edilmek ve gerek okunmak için geniş bir rağbete mazhar olmuş"tur(s.43).

2 - Kitabın nâşirine gelince: Bu, müellifin oğlu topçu mümtaz binbaşısı Necmi Râci'dir. 0, 93 Harbi sırasında sekiz yaşında bir çocuktur. Ancak bu harbin kötü izleri; belleğinde, yüreğinde nakış nakış kalmış, onları bir türlü unutamamıştır. Kitabı tâ II. Meşrutiyet'in ilânından sonra bastırabilmiştir. Bu kadar çok gecikmesinin sebebi olarak da Sultan Abdülhamit'in istibdât idaresini gösterir. O sıralarda korktuğu için eseri, döseme tahtaları arasında sakladığını zikreder. Babasının müsait bir zamanda bastırırısın diyerek verdiği kitap, ancak bu tarihte neşredilebilir. Nâşir, bu üzüntü verici vak'aların cereyanını çok iyi hatırlamakta ve şöyle demektedir:

³ Recaizâde Mahmut Ekrem, **Tâlim-i Edebiyat**, İstanbul 1882,s.185-186

⁴ Yahya Kemal Beyatlı, "Balkan'a Seyâhat" **Dergâh Mecmuası**, Nr: 14,18 Son teşrin 1921, s. 17 Bu yazı sonradan şairin **Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebî Hâtıralarım** adlı kitabında yer almıştır. Kitap İstanbul'da 1973'te Yahya Kemâl Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır. Yahya kemâl Külliyyâtı'nın onuncu kitabıdır.

“ Zağra Vak’ası’nda, ancak pek noksan bir şekilde ortaya konmuş olan Bulgar mezâlîmi hedef olmamış bir Zağralı tasavvur edilemez. Her aile, mazlum bir şehidin kanlı hâtırasıyla elemlidir. Kiminin oğlu, kiminin babası, kiminin de henüz kundakta olan ciğerpâresi, bir hiç için, sadece müslüman kamı dökmüş olmak için öldürülmüş... Nice müslüman hanımlar dul ve kimsesiz kalmış ve :

Bir alîl oğluna nidâ ediyor
“ Ali oğlum beni bırakma “ diyor...
Değneği dest-i ra’şe-dârında
Bir kadın durdu yol kenârında
Bakıp etrafına melûl ü hazîn
Şöyle etti beyân-ı kalb-i mekîn
Aç vatan sîneni bu âcize ki,
Bir avuç yer de ver bu fâize ki,
Bîkesim sen benim penâhımsın,
Bâis-i rahmet-i İlâhımsın!
Ey vatan, ey melike-i ümmet!
Hubbün imânıma büyük hüccet!
Zevcim, oğlum senin kucağında,
Bana yer yok mu bir bucağında?
Yetiş imdâda neredesin ecelim,
Terk-i can etmek en büyük emelim!

feryâdıyla ağlamıştı. “(s.40-41).

3 - Eser üç bölümden ibarettir. 1910’da ilk defa basılan bu eserin ilk bölümü “Tarihçe-i Vak’a-i Zağra”dır. Kitabın esas bölümü burasıdır. Hacim

itibariyle en geniş bölümü olma özelliğini taşır. Hâtıralar ve gözlemler, haberler, Bulgarların mezâlimi, Osmanlı kuvvetlerinin durumu, Rumeli'deki vatandaşlarımızın göç etmeleri ve yaşanan perişanlık bu bölümü doldurur.

İkinci bölüm ise, “Hercümerc-i Kıt'a-i Rumeli” adlı kısımdır. Burada 93 Harbi'nde Rumeli cephesindeki askerî harekâttan bahsedilmektedir. Rumeli'de ordumuzun durumu, alınan tedbirler, tedbirlerin yetersizliği ve isabetsizliği gözler önüne serilir. Komuta kademesindeki uygulamalardan örnekler verilir.

Üçüncü bölüm manzum bir eserdir. 364 beyit tutar. Hicretnâme adını taşır. Hicretnâme adlı bu kısım, göçün insanlarımız üzerindeki olumsuz etkisini anlatır. Balkanlar'da yerinden yurdundan edilip hükûmet merkezine, yani İstanbul'a gelen insanların karşılaştıkları zorluklar ve çektikleri sıkıntılar dile getirilir.

Şimdi bu bölüme dâir biraz daha ayrıntılı bilgi verelim:

Manzum bölüm besmele ile başlar. Yüce Allah'ın gücünden, büyüklüğünden söz eder. Âlemi bir anda var ettiği gibi, bir anda da yok edebileceği bildirilir. Ona duyulan inanç ve imân yansıtılır. İlk 25 beyitte bu imânın derinliğini görürüz. Bunu, daha sonra, kâinatın yaratılış sebebi sayılan Peygamberimize yönelik duyguların dile getirildiği mısralar izler. 42. beyite kadar Peygamberimizin de hicret ettiği hatırlatılır, hicret ve gurbetin sünnet olduğu, onun ümmeti uğruna nice zahmet ve eziyete katlandığı belirtilir. 43. beyitten itibaren de halkın göç edişine yer verilir. Burası oldukça lirik bir kısımdır. Râci Efendi hikâyesine;

“Ey vatanından olan âvâreler

Hicret ile hasta vü bîçâreler”

şeklinde başlar. Daha sonra da;

“Mâmeliki düşman elinde kalan

Zengin iken bir pula muhtaç olan”

diye sürdürür. Şiirin metninden Ruslarla Bulgarların Müslümanlara ansızın saldırdıklarını, onların evlerine baskın yaptıklarını, Müslümanların da ağlaşarak yollara düştüklerini öğreniriz. Bazı Müslüman anneler, çocuklarını yolda karlar üzerine atmak zorunda kalmışlar; pek çok insan soğuktan donmuştur.

Öte yandan düşman “Deccal huylu, zâlim, yağmacı, merhametsiz ve dinsiz” müfsitlerden oluşmaktadır. Yolda yetiştikleri kervanları soyarlar, rastladıkları evleri yıkarlar. Müslümanlara ait binaları yakmakla birlikte, her türlü kundaklama hareketlerine de başvururlar. Canlarını kurtarabilenler ise yollara düşer. Perişan bir haldedirler. Evlâtlar ebeveynlerinden ayrılırlar. Merkezdekiler bu göçmen kâfilelerinin ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekerler. Sözcüleri bu zavallı insanları demiryolu idaresi kabul etmez. Bir süre beklemek zorunda kalırlar. Neticede nakil için gerekli emir verilir. O sıralarda tren haftada bir kere Edirne’den İstanbul’a gitmektedir. Göçmenlerin kimisi hasta, kimisi lohusadır. Hattâ trende doğum yapan bile olur. Bazısı da İstanbul’a varamadan ölür. Böylece yollarda eksile eksile, öle öle binlerce kişi İstanbul’a ulaşır. İstanbul halkı, başlangıçta bu insanlardan ve bu olaydan son derece etkilenmiştir. Büyük küçük herkes Sirkeci’ye gara koşar. Herkes göçmenlerin yanındadır. Zengin, yoksul, ihtiyar ve genç demeden hiç birini reddetmezler. Birçok kibar insan sırtında yük taşır. Göçmenlere yatacak yer gösterirler. Konaklar, yahılar dahi göçmenlere yardım elini uzatır. Ne var ki göç sırasında bazı aileler parçalanmıştır. Anne - baba Anadolu’ya gitmiş, oğlu - kızı İstanbul’da kalmış pek çok aile vardır. Bütün sokaklar, câmi avluları, mektepler göçmenlerle dolar. Bir kısmına ise yer bulunmaz. Yağmurda, rüzgârda kaldırım üstünde yatarlar. O güzelim mâbedler pislik içinde kalır. Her taraf batar, kirlenir. Çünkü izdihamın olduğu yerde temizlik bulunmaz. Kimileri de tuğla üstünde, aç ve çıplak yatar. Bu yüzden kötürüm olan, ishale yakalanan, vereme tutulan, soğuktan, rutubetten hastalanıp ölen çok olur. Râci Efendi bu göçmenleri şöyle tasvir ediyor:

.....
Elde yok avuçta yok, ayakta yok

Yok ne bilir evdeki çoluk çocuk

Böyle felâketle perişan - şûir

Kalmadı bir ferdde zevk u sürûr

Etti bu hâlât nice gün devam

Mahşere dönmüştü sokaklar tamam

(s.266)

İstanbul göçmenleri yerleştirmede, sahiplenmede elinden geleni yapsa da böylesine büyük bir göçe karşı hazırlıklı değildir. Hâsılı devlet bu konuda âciz kalır, giderek göçmenlere kaba davranılmağa başlanır. Kendi memleketlerinde horlanmaları, itilip kakılmaları onlara ağır gelir. Onları def etmek için çareler aranır. Herkes göçmenlerden yüz çevirir. Göçmenlere artık “ Pis muhacir!” diye hitap edilir. Hamamlara almazlar. Bürokrasi işlerini yapmaz. Devlet kapılarını boşuna aşındırırlar. Oysa bu insanların çoğu memleketlerinde bolluk içinde yaşamağa alışmışlardır. Böyle davranışları hak etmemişlerdir. İmâret kapılarında sürünmeyi istemezler.

Yazar bu bölümün sonunda eserini Allah’ın yardımıyla tamamladığını bildirdikten sonra anlattıklarının “şiiir veya efsane “ zannedilmemesini söyler; bunların “ delile muhtaç olmayan doğru haberler “ olduğunu iddia eder. Hattâ “ nice fikrayı yazmaktan utandığı “ için kaleme almadığını belirtir. Bu olayın bir benzerinin görülmediğini vurgular, milyonlarca sefil halkın acılarını yüce Allah’ın dindirmesi için yalvarır. Bütün arzularının Allah’ın rahmetine kavuşmak olduğunu bildirir. Ayrıca eserinin bitişi için bir tarih düşürür.

Tarihçe-i Vak’a-i Zağra’da “ Neden mağlup olduk?” sorusuna da cevap aranmaktadır. Yazar önce Kırım muharebesi ile 93 Harbi’ni karşılaştırmış, ilkinde Rusların başarısızlığı, ikincisinde muzafferiyeti üzerinde durmuştur. Ama Ruslar bu muharebeden ders almasını bilmişler, eksiklerini tamamlamışlar, harp gücü kaynaklarını bütünüyle seferber etmişlerdir. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu geçen bu süre zarfında her bakımdan gerilemiş; Bosna, Hersek, Boğdan, Karadağ, Girit gibi yerlerde çıkan isyanlarla uğraşmıştır. Öte yandan asker üzerindeki otorite zayıflamış, askerin hiyerarşik yapısı tamamen bozulmuş, Yıldız’ın komutanların ellerini kollarını bağlayan kararları, yersiz müdahaleleri olumsuz netice vermiştir.

Nitekim **Tarihçe-i Vak'a-i Zağra** üzerine bir yazı⁵ yazan Ali Canip Yöntem de bu kanaattedir. Ona göre 93 Harbi yenilgisinin baş sorumluları devleti yönetenlerdir. Onlar, savaşın İstanbul'dan verilen günübürlük kararlarla idare edilemeyeceğini kavrayamamışlar, düşmana karşı yanlış taktik ve strateji uygulamışlardır. Hattâ o devrin hâtırı sayılır zırhlı gemilere sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, bu imkânı dahi düşmana karşı kullanamamış; Ruslar da kolayca Tuna'dan geçmişler, onların bu tutumundan cesaret alan yerli Bulgarlar ise bunun fırsat bilerek, Müslüman Türklere son derece acımasız davranmışlar, işkence ve katliam yapmaktan geri kalmamışlardır.

Netice itibariyle yazar, **Tarihçe-i Vak'a-i Zağra'da** 93 Harbi'nin gerçeklerini anlatarak tarihe ışık tutmuştur. Onun bu tutumu, **Tarihçe-i Vak'a-i Zağra'yı**, 93 Harbi'nin edebiyatımıza yansıyan⁶ en önemli kitaplarından biri yapmıştır.

⁵ Ali Canip Yöntem, "Yakın Tarihimizin Tek Bir Faslına Dair Küçük, Fakat Değerli Bir Eser : Tarihçe-i Vak'a-i Zağra" **Yakın Tarihimiz**, Nr:41,6 Aralık 1962,s.39-41

⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Türker Acaroğlu, "93 Harbi ve Edebiyatımız", **Ülkü Halkevleri Mecmuası**, Nr:101: Temmuz 1941,s.437-444

1911

1. The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the general situation of the country and the progress of the work during the year, and the second section deals with the results of the work during the year.

2. The second part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work during the year, and the second section deals with the results of the work during the year.

3. The third part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work during the year, and the second section deals with the results of the work during the year.

4. The fourth part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work during the year, and the second section deals with the results of the work during the year.

5. The fifth part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work during the year, and the second section deals with the results of the work during the year.

6. The sixth part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work during the year, and the second section deals with the results of the work during the year.

7. The seventh part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work during the year, and the second section deals with the results of the work during the year.

8. The eighth part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work during the year, and the second section deals with the results of the work during the year.

9. The ninth part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work during the year, and the second section deals with the results of the work during the year.

10. The tenth part of the report deals with the results of the work during the year. It is divided into two main sections: the first section deals with the results of the work during the year, and the second section deals with the results of the work during the year.